

Všechna tato logická pokračování dogmatu o prvořadosti zemědělství jsou - často jako nevyslovené předpoklady - základem moderních, praktických pokusů o plánovaný hospodářský rozvoj. Nejde přitom jen o akademické představy. V marxistických i kapitalistických zemích se využívají jako platné předpoklady.

Města byla dlouho uznávána jako základní orgány kulturního vývoje, tedy ohromného a složitého souboru myšlenek a institucí označovaných jako civilizace, a mým úmyslem není tento argument rozebírat.

Hodlám spíše ukázat, že velkoměsta jsou také základní ekonomické orgány. Abych vysvětlila, proč tomu tak může být, dotknu se nejprve moderních a historických vztahů mezi městskou a venkovskou prací; poté vyslovím domněnku, jaké tyto vztahy musely být v prehistorické době, a nakonec naznačím, proč převládla konvenční a opačná teorie.

Města a zemědělská produktivita

V dnešním světě můžeme snadno vidět, že zemědělství není přijatelně produktivní, pokud nezahrnuje řadu zboží a služeb vytvářených ve městech nebo přenesených z měst. Nejvíce rurální země mívají nejméně produktivní zemědělství. Nejvíce urbanizované země jsou naproti tomu právě ty, jež produkují potraviny v největším množství. Před několika lety se USA a evropský společný trh angažovaly v takzvané „kuřecí válce“. Obě strany si navzájem snažily vnutit své přebytky kuřat. To však neznamená, že přebytky kuřat jsou základem industrializovaného a městského hospodářství Spojených států a západní Evropy. Přebytky kuřat prostě jen produkují.

Vlny zemědělské produktivity vycházejí z růstu měst. Japonská města začala svůj moderní průmyslový a obchodní růst v druhé polovině devatenáctého století a do druhé světové války se z Japonska stala vysoce urbanizovaná země. I když byli japonští zemědělci v té době pracovití a spořiví - ztělesněné příklady těchto ctností - a i když svou půdu využívali nanejvýš důkladně, ani oni, ani obyvatelé měst neměli dost potravin. Základní potravinou byla rýže a řada Japonců toho jedla málo kromě přírodní stravy - ryb z moře. Přesto Japonsko nepěstovalo dost rýže pro vlastní obyvatelstvo a celá čtvrtina toho, co zkonsumovalo, se musela dovážet. Tento vážný nedostatek potravin se obvykle připisoval malému množství japonské orné půdy.

Jenže po válce a během 50. let došlo v japonském zemědělství k pozoruhodným změnám, jež nelze vysvětlit chytlavými frázemi jako „reforma“; Japonci totiž dospěli k pokroku, ke kterému v zemích, kde se reforma zemědělství, držby půdy a venkovského života prováděla rozhodněji a s větším hrdinstvím, nedospěli.

To, co se stalo v Japonsku, bylo sice úžasně efektivní, ale banální. Svět venkova začal poprvé v obrovském množství přijímat hnojiva, stroje, elektrickou energii, chladicí zařízení, výsledky rostlinného a živočišného výzkumu a celou řadu dalšího konkrétního zboží i služeb vyvinutých ve městech - v těch městech, kde se už nacházely nejbohatší trhy s potravinami.

Japonské zemědělství rychle dosáhlo stupně produktivity, který se považoval za nedosažitelný. I když byl roku 1960 počet obyvatel o dvacet pět procent vyšší než před válkou a celková konzumace rýže vzrostla, veškerou rýži dodávaly japonské farmy, žádná se už nedovážela. Ještě zajímavější je, že konzumace rýže na hlavu o něco klesla, ovšem nikoli kvůli jejímu nedostatku. Stejně jako trvalý, dlouhodobý pokles konzumace škrobu ve Spojených státech, i tento pokles způsobila dostupnost vydatnějších a rozmanitějších potravin. Zemědělci dodávali více rýže a navíc produkovali o tolik více mléka a dalších mléčných výrobků, drůbeže, vajec, masa, ovoce a zeleniny, že Japonci jedli nejen víc než dříve, ale jedli i lépe. Když dnešní Japonsko dováží potraviny a platí za ně průmyslovými výrobky, dováží maso, nikoli rýži.

Kdyby moderní japonská města s růstem čekala, dokud jej nebude podporovat přebytek venkovských produktů, čekala by ještě dnes. Japonsko, které přetvořilo své zemědělství, neočekávaně a rychle dosáhlo toho, čeho Spojené státy dosáhly postupně a západní Evropa ještě postupněji. *Produktivitu venkova vytvořilo na základě produktivity města.* Neexistuje žádný podstatný důvod, proč by toho jiné země nemohly dosáhnout ještě rychleji.

Moderní produktivní zemědělství bylo přetvořeno díky stovkám vynálezů, které venkov z měst dovážel, přenášel nebo je napodoboval. Tyto vynálezy si obvykle představujeme ve velkých, poněkud abstraktních skupinách: chemická hnojiva, mechanické secí stroje, kultivátory, sklízecí stroje, traktory a další náhražky hrubé práce zvířat a lidí; mechanické chlazení; potrubí, rozstříkovače, čerpadla a další moderní zavlažovací zařízení; laboratoře pro výzkum chorob rostlin a živočichů a jejich regulaci; analýzy půdy a systémy předpovědi počasí; nové křížené rostliny; marketingové a přepravní systémy; technologie konzervace, mražení a sušení; postupy šíření informací... Seznam je dlouhý.

Je pravda, že továrny na hnojiva, závody vyrábějící traktory, zemědělské výzkumné stanice, pěstitelské školky a elektrárny se často nacházejí na venkově, daleko od měst. Tyto činnosti tam však nevznikly. Nikoli proto, že zemědělci a další venkované jsou méně tvůrčí než obyvatelé měst. Rozdíl spočívá v protichůdné podstatě venkovského a městského hospodářství, protože nové zboží a služby nejprve vznikají ve městech. I vynálezy vytvořené zvláště pro zemědělství přímo závisí na dřívějším vývoji městské práce. Například McCormickův první žací stroj tažený koněm byl pro práci na farmě ohromný vynález; stroj nahradil ruční nástroje a pružné, složité pohyby rukou. Třebaže tento nápad a zařízení, které jej uskutečnilo, byly pro práci na statku nové, tentýž nápad a v podstatě podobná zařízení již byly v průmyslové práci známé. McCormick by žací stroj nemohl vyrobit, pokud by již nebyly vyvinuté jiné průmyslové nástroje. K průmyslové revoluci totiž došlo nejprve ve městech a v zemědělství až později.

Elektřina je dnes pro moderní zemědělství a život na farmě nutná stejně jako pro městskou práci a městský život. Přesto ještě roku 1935 mělo elektřinu necelých pět procent amerických farem. Nejprve se elektrická energie a celá řada zařízení, která ji využívala, začala objevovat v hospodářství jednoho města za druhým a pak rychle v hospodářství městeček, ve venkovském hospodářství se však objevila až se zpožděním. Doba, po kterou tento proces trval, byla zřejmě důsledkem neochoty technických korporací investovat do elektrifikace venkova a jejich pokusů zabránit tomu, aby to někdo jiný neudělal místo nich. I přesto platí, že tyto skvělé vynálezy se začaly využívat ve městech, a teprve až se vyvinuly a osvědčily, přijal je i svět zemědělství. Tento model je typický a vysvětluje, jak zemědělská produktivita zaostává za produktivitou městskou a proč vlastně neexistuje způsob, jak zvýšit nejprve produktivitu venkova a později produktivitu města.

Řada příkladů ukazuje, jak si sami venkované nevědí rady s řešením vlastních potravinových krizí. Jako hrůzný příklad se nabízí Irsko. Když jej ve 40. letech devatenáctého století postihla plíseň bramborová, obyvatelstvo nemělo pro boj s hladomorem žádné zdroje, i když šlo o zemědělce. Historička Cecil Woodham-Smith ve své knize *The Great Hunger* (Velký hlad) popisuje bezcitné a nesmyslné taktiky anglických vládců Irska a jejich místních loutek neschopných krizi řešit. Popisuje však také, jak Irsko nedokázalo pokusy o pomoc přijmout a využít. Nemělo přístavy pro příjem potravinové pomoci v oblastech, kde byla zapotřebí nejvíc, a žádné prostředky pro přepravu potravinové pomoci do vnitrozemí tam, kde ji bylo možné vyložit. Nemělo mlýny pro mletí poskytnutého obilí. Pro výstavbu mlýnů nemělo žádnou mechaniku ani nástroje a zařízení. Nemělo pece

na pečení chleba. Neexistoval žádný způsob šíření informací o pěstování jiných plodin než brambor. Neexistoval žádný způsob distribuce semen jiných plodin, dodávání zemědělských nástrojů, jež byly pro změnu plodin nezbytné, ani způsob jejich výroby. Pěstování brambor v Irsku devatenáctého století bylo mnohem prostším typem zemědělství než prehistorické pěstování obilí. To, co považujeme za nejprimitivnější zemědělské umění a vybavení, pocházející z doby před více než devíti tisíci lety, už v Irsku zapomněli. A bez zásahu měst neexistoval způsob, jak by venkované mohli oživit staré technologie, natož využít ty nové.

Je pravda, že Irové se do této šlamastyky dostali, protože byli udržováni v železném hospodářském a sociálním poddanství. Ovšem jeho podstatou – a důvodem, proč bylo tak efektivní a proč byli kvůli němu tak bezmocní – bylo systematické potlačování městského průmyslu, tedy v podstatě stejné potlačování, jež se Angličané neúspěšně snažili prosadit u průmyslu v malých městech amerických kolonií.

Městské zdroje venkovské práce

Jedna věc je všimnout si, že nástroje pro změnu a zvýšení produktivity již existující zemědělské práce vznikají ve městech. Smysl tohoto posunu jako modelu rozvoje však není zcela zjevný, dokud si neuvědomíme, že tentýž model platí i pro zavádění nové práce na venkově. Nechme na okamžik zemědělství zemědělstvím, ještě se k němu vrátíme. Vezměme v úvahu postup, který bereme jako samozřejmost: přenesení práce moderních továren z měst na venkov.

Když na venkově vidíme továrnu, nemáme automaticky za to, že druh tamní práce na venkově vznikl a tam se i vyvíjel. Podprsenku vymyslela newyorská švadlena Ida Rosenthal, která první podprsenky vyráběla ve 20. letech minulého století nejprve v New Yorku a poté v Hobokenu na druhém břehu řeky Hudson. Když se její společnost Maidenform Brassieres rozrostla, velkou část výroby později přenesla do venkovských oblastí, kde byly nižší mzdové náklady. Závody Maidenform Brassieres v rurální Západní Virginii zaměstnávaly místní obyvatelky, které už uměly šít a zřejmě si i vyráběly vlastní spodní prádlo, to by nás však nemělo přesvědčit o tom, že výroba podprsenek se vyvinula ze samozásobitelské výroby spodního prádla v Západní Virginii.

Nemusíme si však hned uvědomit, že k takovému přenášení městské práce docházelo již dávno. Je například zvykem označovat evropské venkovské tkalcovství za „domácí výrobu“ a představovat si, že se vlastně vyvinulo na venkově.

Přitom se tam nevyvinulo o nic víc než výroba podprsenek ve vesnicích Západní Virginie. V době, kdy v Evropě začala vznikat středověká města, bylo tkalcovství rozšířené na venkově degenerovanou a stagnující činnosti a jeho výrobky byly ubohé. Postupně vymizelo. Ve městech prošlo evropské tkalcovství mezi jedenáctým a patnáctým stoletím zásadní změnou. Prakticky v nich vlastně vzniklo téměř znovu. Tkalcovské stavy, mykací hřebeny, barviva, konečné úpravy sukna, dělba práce, marketing – to všechno se změnilo. Proto specializovaná řemesla v oboru a cechy, které je institucionalizovaly – cechy tkalců, vyčesávačů, valchářů, střihačů, krampněřů, čechračů, barvířů, obchodníků s látkami a podobně – nejprve vznikaly jako městské, nikoli venkovské organizace. Britský historik ekonomie George Unwin na začátku dvacátého století v knize *Studies in Economic History* (Studie z dějin ekonomie) poznamenal, že „dvě generace před Shakespearem se výroba sukna rychle šířila do venkovských oblastí ke znepokojení starších městských středisek tohoto průmyslu. Městští řemeslníci si zatrpkle stěžovali na konkurenci...“ Právě městské tkalcovství přenesené na evropský venkov v pozdním středověku a v době renesance se stalo venkovskou výrobou a v některých případech i výrobou domácí, protože přadláci a tkalci často pracovali doma.

V dnešním státě New York stojí u spousty křížovatek chladicí boxy na jablka; ta se dovážejí z mnoha farem a skladují se v atmosféře oxidu uhličitého, dokud nepřijde čas jejich odbytu. Těmto zařízením se říká „venkovské sklady“. Nejsou však odvozeninou starých zemědělských ovocných sklepů. Ani přístroje regulující teplotu chladicích boxů nejsou odvozeny od starých venkovských ledáren. Podobně výroba velkého nábytku ve Virginii a Severní Karolíně, již se zemědělci věnují na částečný úvazek, není odvozená od místního zemědělského tesařství, ale jde o městský průmysl, který sem byl přenesen. Je snadné podlehnout domněnce, že starší venkovské formy práce se vyvíjely či rozvíjely ve formy novější. Dospějeme k ní abstraktními úvahami o kategoriích práce, jako je šití, tkalcovství, skladování a výroba skříní. Je to však, jako bychom předpokládali, že jeden chod večeře se nějak vyvíjí či rozvíjí v další chod, a nevšimli si, že každý nový chod se přináší z kuchyně.

Protože jsme v takové míře zvyklí uvažovat o zemědělství jako o venkovské činnosti, máme sklon přehlížet skutečnost, že nové druhy zemědělského hospodářství přicházejí z měst. Pěstování hybridů kukuřice bylo v americkém zemědělství revoluční změnou; přineslo nový typ pěstování kukuřice. Nevyvinuli ho však zemědělci na kukuřičných farmách, ale vědci v rostlinných laboratořích v New Havenu. Vysvětlovali ho, prosazovali a propagovali ho rostlinní biologové a redaktoři zemědělských

novin, kteří měli velké problémy s přesvědčováním zemědělců, aby nevábně vyhlížející semínka hybridů vyzkoušeli. Když se farmy pěstující pšenici ve státě New York změnilly v ovocné farmy, změnu prosazovali především majitelé pěstitelské školky v Rochesteru, jež nejprve dodávala obyvatelům města ovocné stromy, vinnou révu a bobulovité keře pro jejich dvorky a zahrady. Zemědělcům z Genesee Valley, kteří již nemohli konkurovat pšenici ze Západu, poté ukázali, že ekonomickou alternativou jsou sady a vinice. Rozsáhlé pěstitelství ovoce a zeleniny v Kalifornii se „nevyvinulo“ ze starších pšeničných polí a pastvin. Nové kalifornské zemědělství spíše naplánovali v San Francisku, aby se do tamních konzervačních závodů dodávalo ovoce a do konzerváren později zelenina.

Ale vraťme se do vzdálenější minulosti, do středověké Evropy, kdy města podle všeho obnovila „venkovské“ zemědělství, stejně jako později vytvořila „venkovské“ tkalcovství.

Po pádu Říma evropské zemědělství stagnovalo a poté degenerovalo. Stagnovaly a degenerovaly i příkladné klášterní statky, v nichž se římské zemědělské technologie a plodiny zachovaly nejdéle. Karel Veliký se je pokusil oživit, ale v průběhu desátého a velké části jedenáctého století, tedy v období rozvoje středověkých měst, upadaly i nadále. Stav francouzského venkovského zemědělství na začátku jedenáctého století, kdy již malá uspěchaná Paříž měla tisíce obyvatel, kteří se zabývali obchodem a řemeslnou výrobou, popisují Duby a Mandrou v knize *A History of French Civilization* (Dějiny francouzské civilizace):

...rolníci roku 1000 jsou vyhladovělí. Důsledky chronické podvýživy jsou patrné na kostrách exhumovaných z merovejských hřbitovů; poškozené zuby svědčí o lidech, kteří jedli trávu, křivici a ohromné převaze lidí, kteří umírali mladí... Není dost potravin pro základní obživu a nedostatek potravin se pravidelně zhoršuje. Rok až dva potrvá velký hladomor; kronikáři popisují barvitě a děsivé epizody této katastrofy, a samolibě a spíše v nadměrné míře líčí lidi, kteří jedí hlínu a prodávají lidskou kůži. Pokud jsou, navzdory obrovské rozloze obdělávatelných a ladem ležících pozemků, žaludky prázdné a děti postihne nemoc ještě před dospíváním, příčinou jsou velmi primitivní a nedostatečné nástroje, jež lidem umožňují získávat potravu z půdy. Kovu je málo, nebo není žádný; železo je určeno pro zbraně. V nejkompexnějších a nejpokrokovějších klášterních statcích, jež mají ve stájích stovky kusů hovězího, lze najít jednu až dvě kosa, lopatu a sekyru. Většina nástrojů je ze dřeva – lehké pluhy a motyky s hroty tvrzenými ohněm, jež se dají použít jen ve velmi sypké půdě, a i tu kypří nedokonale.

Ke zboží, které malá města kupovala od hladového venkova, patřily především materiály, jež využívala řemesla: surová vlna, usně, rohovina. Potraviny konzumované v malých městech nepocházely do velké míry ze zemědělské produkce, ale z přírody; šlo především o divoké ptactvo a ryby. Slané ryby byly základní potravinou stejně jako chleba, dokonce častěji. To je mimochodem důvod, proč byli londýnští prodavači ryb tak důležití a vážení obchodníci. Jejich zboží převážené z Londýna do velkých vzdáleností pomáhalo nasytit řadu dalších malých obchodních měst i panství na venkově.

Přesto byla raně středověká města částečně závislá na obilí. Využíváním obilí k výrobě chleba obyvatelé měst také zahájili dlouhý proces přetváření evropské stravy; během staletí po pádu Říma se ale tradičními obilnými evropskými jidly staly ovesná a vločková kaše, nikoli chleba. Raně středověké městské mlýny a pekárny nebyly kopie vesnické či panské výroby přenesené do měst. Spíše šlo o předchůdce vesnických a panských mlýnů a pekáren.

Část obilí malá města nejspíše získávala z venkova. Ovšem valnou část, pravděpodobně většinu, obyvatelé měst pěstovali pro sebe na polích uvnitř městských hradeb i za nimi; tato pole byla v celé Evropě standardním vybavením raně středověkých měst. Středověká města byla určitě i prvními trhy pro kovové zemědělské nástroje vyrobené místními kováři – nástroje, jež nabyly tak velkého významu na evropském venkově ve dvanáctém století i později.

V Evropě jedenáctého století bylo na venkově stále obvyklé využívat kousky půdy, dokud se nevyčerpala jejich úrodnost, poté je opustit a využívat další, nebo se pole obdělávalo několik let, dalších několik let se na něm nechaly růst křoviny, pak se vypálily a znovu se provedla sadba. Karel Veliký se pokusil znovu zavést starý římský systém střídání dvou plodin, jeho snahy však přinesly jen malý, pokud vůbec nějaký užitek, protože systém střídání byl přijat až ve dvanáctém století a od praxe Římanů se navíc lišil.

Ve středověkém systému se první rok na jeden pozemek vysela pšenice nebo žito, na druhý oves a ječmen (někdy hrách nebo fazole) a na třetím se půda nechala ležet ladem. Na základě trojpolního systému, jak se toto schéma střídání plodin nazývá, tvořily tři pozemky jednotku, přičemž každý z nich byl v jiném stadiu cyklu, jako zpěvák v kánonu. Tento systém střídání plodin sice nebyl velmi efektivní, ale znamenal ohromné zlepšení, jednu z hlavních změn v komplexním souboru nových venkovských postupů a nástrojů, který historikové nazývají „zemědělskou revolucí dvanáctého století“.

Nikdo neví, kde středověký trojpolní systém vznikl, zjevné je však jedno: soustředil se kolem měst. Venkovské oblasti, které jej přijaly jako první, byly blízko měst a podél obchodních cest mezi městy. Další rozšíření systému bylo poměrně pomalé. Trvalo více než dvě století, než dospěl do odlehklých venkovských míst Evropy. Poslední místa, která střídání přijala, byla od měst nejvzdálenější a nejméně dotčená městským obchodem a zbožím.

Na začátku osmnáctého století došlo k velkému zlepšení střídání plodin, ke změně, jejíž význam byl podstatou takzvané „zemědělské revoluce osmnáctého století“. V roce, kdy půda ležela ladem, se vysévaly plodiny, které venkovské zemědělství v Evropě dříve nevyužívalo: vojtěška, jetel a další pícnina zvaná vičenec. Pícniny nenechávaly půdu jen „odpočinout“. Znovu jí dodaly dusík vyčerpaný obilninami a zároveň nakrmily skot. Dobytek produkoval mrvu bohatou na dusík. Úrodnost zemědělské půdy i počet hospodářských zvířat se pozoruhodně zvyšovaly, a umožňovaly tak prudký nárůst evropské populace, který tolik znepokojoval Malthuse.* Odkud venkovská Evropa pícniny i postup jejich zařazení do střídání plodin v roce úhoru získala? DUBY a Mandrou tvrdí, že plodiny se pěstovaly ve francouzských městských zahradách nejméně století předtím, než je vzalo za své venkovské zemědělství, a že se pěstovaly i na nedalekých polích jako krmení pro městská tažná zvířata. Stejně jako v případě střídání plodin uplatňovaného ve dvanáctém století se nové zemědělství šířilo nejprve do blízkých měst a podél obchodních cest a nakonec je zavedly venkovské oblasti od měst nejvzdálenější a nejméně dotčené městským obchodem a zbožím.

Představa, že samotné zemědělství zřejmě vzniklo ve městech, tedy myšlenka, ke které spěju, se může zdát radikální a znepokojujivá. I v naší době však zemědělské postupy vznikají ve městech. Moderním příkladem je americké vykrmování hovězího skotu, než jde na porážku, kukuřicí, tedy postup, který nám přinesl tučný steak. Tato „zemědělská práce“ nezačala na farmách a dobytčích rančích, ale v městských ohradách pro dobytek v Kansas City a Chicagu. Předcházela současné formě zemědělské práce. Ohrady pro vykrmování už dnes z měst téměř vymizely, protože tato práce byla přenesena na venkov.

* Thomas Robert Malthus (1766-1834) byl anglický ekonom a anglikánský pastor známý svou teorií o růstu populace, tzv. malthusianstvím. (Pozn. překl.)

I závody na balení masa se přesunují z města na venkov. Naším potomkům se může zdát téměř neuvěřitelné, že „venkovský průmysl“ jatek a balení masa pro městské spotřebitele, skladování podvěsků mozkových pro laboratoře a výroby toaletních mýdel z živočišných tuků dříve představoval městskou práci – stejně jako nám se zdá zvláštní, že městskou prací bylo dříve pěstování vojtěšky.

Také ve velmi dávných dobách se města zabývala rozvojem zemědělství a živočišnou výrobou. Například v egyptských městech Staré říše probíhala řada pokusů s domestikací zvířat; záznamy o nich jsou dochovány na obrazech. Zoolog, který se zabýval moderními pokusy o domestikaci divokých afrických zvířat kvůli masu, R. C. Bigalke z McGregor Memorial Museum v Kimberley, poukazuje na to, že v raném období Staré říše se „uvazovaly a krmily násilím hyeny, dokud nebyly dostatečně tučné na porážku; kvůli vejším se chovali pelikáni; krotily se promyky, jež měly zabíjet krysy a myši v sýpkách; a existuje náznak, že se ve stádech naháněly gazely dorkas. Na obrazech jsou také kozorožec a dva velké druhy antilopy, adax nubijský a přimorožec, všichni ustájení a s chomouty.“ Osel a běžná kočka domácí zdomácněly ve starověkých městech na Nilu; šlo o „městská zvířata“, jež se rozšířila na venkov.

Dřívější i dnešní běžné oddělování městského obchodu a průmyslu od průmyslu venkovského je tedy umělé a pomyslné. Tyto dva proudy nemají odlišný původ. Venkovská práce – ať už jde o výrobu podprsenek či pěstování potravy – je přenesená městská práce.

Teorie o městském původu prvního zemědělství

Logickým závěrem je, že i v prehistorické době zemědělství a živočišná výroba vznikly ve městech. Pokud je to však pravda, města musela zemědělství předcházet. Abychom si představili, jako se to mohlo stát a jak pěstování plodin a domestikace zvířat mohly vzniknout v před-zemědělských městech lovců, zkusme si takové město představit. K tomu účelu si vymyslím město, které nazvu Nový Obsidián, a budu tvrdit, že je střediskem velkého obchodu s obsidiánem, tvrdým, černým přírodním sklem, které produkují některé sopky. Město se nachází na Anatolské plošině v Turecku.

Pro tuto volbu existují dva důvody. Zaprvé, britský archeolog James Mellaart objevil pozůstatky města Çatal Hüyük, jež mohlo být nástupcem mého imaginárního Nového Obsidiánu, a nádherně je popsal a ilustroval v knize *Çatal Hüyük*. Máme tedy tu výhodu, že vidíme, jak se naše imaginární město dále vyvíjelo. Jinak řečeno, Nový Obsidián, jehož obraz si budeme vytvářet, je předchůdcem doložených pozůstatků, a proto je méně

obtížné si ho představit než zcela vymyšlené město. Druhým důvodem pro mou volbu je skutečnost, že obsidián byl nejdůležitějším, třebaže ne jediným průmyslovým materiálem, se kterým se obchodovalo v části světa, o níž se badatelé domnívají, že se zde poprvé objevilo pěstování pšenice a ječmene. Město, jež bylo střediskem obchodu s obsidiánem, je tedy pro před-zemědělskou metropoli logickou volbou. Stejně logickou volbou by však mohlo být středisko výroby mědi na Kavkaze či v Karpatech ve stejném období nebo pobřežní město, v němž se rozvinul obchod s lasturami. Pro vysvětlení principů však jako vhodný kandidát poslouží Nový Obsidián.

Ačkoli jde o imaginární město, při popisu jeho hospodářství budu přesná a realistická. V Novém Obsidiánu dovoluji jen ty funkční ekonomické procesy, které jsem objevila v dnešních a historických městech.

Třebaže Nový Obsidián prosperuje díky obchodu s obsidiánem, nenachází se u žádné z několika sopek na Anatolské plošině, odkud toto černé sklo pochází. Leží více než třicet kilometrů od nejbližší z nich, pravděpodobně dále. Důvodem je skutečnost, že kmeny lovců v pozdním paleolitu, jež sopky ovládaly v počátcích obchodu, přístup cizinců k místu výskytu svého skvostného pokladu neumožňovaly. Nadvládu nad obsidiánovým územím totiž v dávné minulosti vyrvaly svým předchůdcům, kteří byli méně mazaní. Neriskovaly proto, že se jeho dobývání bude opakovat.

Nejméně od roku 9 000 před Kristem, možná i dříve, tedy obchodování s místním obsidiánem obvykle probíhá na území sousední skupiny lovců, kteří se stali pravidelnými spotřebiteli obsidiánu a později prostředníky v obchodu se vzdálenějšími loveckými kmeny. Právě ze sídla této skupiny se stalo městečko Nový Obsidián.

Roku 8 500 před Kristem má Nový Obsidián asi dva tisíce obyvatel. Je to směsice původních obyvatel sídla a kmenů vlastnicích obsidián, jejichž valná část se nyní usadila ve městě kvůli obchodu a s ním souvisejícím různým pracím. Malý počet obyvatel však stále pracuje u sopek a pro jistotu stráží okolní oblast. Po cestě od nich přecházejí každý den výpravy z Nového Obsidiánu a přinášejí poklad. Obyvatelé města skvěle ovládají řemesla a budou je ovládat ještě lépe díky možnosti se specializovat. Město má svérázné náboženství, protože se tu uctívá, oficiálně oslavuje a spoléhá ne na jedno kmenové božstvo, ale hned na několik; tato božstva se přitom stala stejnou směsicí jako samotné obyvatelstvo.

Převládající systém obchodování probíhá takto: iniciativu převzali ti, kdo chtějí něco koupit. Obchodní cestující ještě neexistují, obchodníci se sami považují spíše za cestující zásobovače, a jsou tak i vnímáni. Na místo nákupu nepochybně přinášejí vlastní zboží, to však využívají jako peníze k nákupu toho, kvůli čemu přišli. Obchodníci, kteří do Nového Obsidiánu